

C İ L T 1

S A Y I 1

Y I L 2019

AKADEMİK TARİH VE ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

ATAD

JOURNAL OF ACADEMIC HISTORY AND STUDIES

V O L U M E 1

I S S U E 1

Y E A R 2019

Tahir Aşirov

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9684-0834>

Osman Arıcan

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4030-5314>

**YAKOV MARKOVIÇ FAKTOROVIÇ'E (1892-1948) GÖRE SOVYET
TÜRKMENİSTANI'NDA SÜRELİ YAYINLAR**

Atf yapmak için: Tahir Aşirov ve Osman Arıcan, "Yakov Markoviç Faktoroviç'e (1892-1948) Göre Sovyet Türkmenistanı'nda Süreli Yayınlar", *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, (2019), s.98-108.

**PERIODICALS IN SOVIET TURKMENISTAN ACCORDING TO
YAKOV MARKOVICH FAKTOROVICH (1892-1948)**

To cite this article: Tahir Aşirov and Osman Arıcan, "Periodicals In Soviet Turkmenistan According To Yakov Markovich Faktorovich (1892-1948)", *Journal of Academic History And Studies*, Volume: 1, Number: 1, (2019), pp. 98-108.

Makale Geliş Tarihi: 18.12.2019 – Yayına Kabul Tarihi: 27.12.2019

ATAD

Çevrimiçi (online) erişim için <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataddergi>

ATAD

YAKOV MARKOVİÇ FAKTOROVİÇ'E (1892-1948) GÖRE SOVYET TÜRKMENİSTANI'NDA SÜRELİ YAYINLAR

Özet: Süreli yayınlar, Sovyet Türkmenistan'ının tarihi, edebî, sanatsal ve toplumsal hayatı ile ilgili içerdiği değerli bilgilerle Türkmen matbuat tarihi açısından oldukça mühimdir. Söz konusu dönemde Türkmen basın tarihi ile ilgili yapılan çalışmalardan, Yakov Markoviç Faktoroviç'in (1892-1948), 1929'da "Turkmenovedeniye" (Türkmen Araştırmaları) dergisinde "Peçat v Turkmenskoy SSR" (SSCB Döneminde Türkmenistan Basını) adlı makalesi kayda değerdir. Faktoroviç, Sovyet Türkmenistan'ında matbuata dair makalesinde, Türkmen halkına özgü yayınların Ekim 1917 Devrimi'nden sonra ortaya çıktığını ifade etmektedir. Bu bağlamda 1929 itibarıyla Sovyet Türkmenistan'ında süreli yayınları kısaca ele alan Faktoroviç, makalesinde, Türkmenistan'da beş gazete ve altı derginin yayımlandığını tespit etmiştir. Ancak bunlardan "Türkmenistan", "Dayhan", "Yaş Kommunist", "Turkmenskaya İskra", "Zâhmet", "Tokmak", "Pioner", "Bolşevik" "Türkmen Medeniyeti" ve "Turkmenovedeniye" olmak üzere hâlihazırda Sovyet Türkmenistan'ında yayımlanan beş gazete ile beş derginin ismini zikretmektedir. Sunduğu bilgiler çerçevesinde Faktoroviç'in Türkmen Araştırmaları dergisinde yayınlanan makalesinde listelediği Sovyet Türkmenistan'ındaki süreli yayınlar bu çalışmada detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yakov Markoviç Faktoroviç, Sovyet Türkmenistanı, Matbuat, Süreli Yayınlar

PERIODICALS IN SOVIET TURKMENISTAN ACCORDING TO YAKOV MARKOVICH FAKTOROVICH (1892-1948)

Abstract: Periodicals are very important for the history of Turkmen publication with the valuable information it contains about the history, literary, artistic and social life of Soviet Turkmenistan. From the studies on the history of the Turkmen press in the said period, Yakov Markovich Faktorovich's (1892-1948) "Turkmenovedeniye" Journal of Turkmen Studies "Peçat v Turkmenskoy SSR" (Turkmenistan Press in the USSR Period) in 1929 is noteworthy. Faktorovich, in his article states that publications specific to the Turkmen people emerged after the October 1917 Revolution. In this context, Faktorovich briefly discussed the periodicals in Soviet Turkmenistan as of 1929, and found in his article that five newspapers and six journals were already published in Turkmenistan. However, of these, "Turkmenistan", "Dayhan", "Yash Kommunist", "Turkmenskaya Iskra", "Zahmet", "Tokmak", "Pioner", "Bolshevik", "Turkmen Civilization" and "Turkmenovedeniye" is already in Soviet Turkmenistan five newspapers and five journals published in Soviet Turkmenistan mention his name. In this study, the periodicals in Soviet Turkmenistan that Faktorovich listed in his article published in the journal Turkmen Studies were examined in detail in this study.

Keywords: Yakov Markovich Faktorovic, Soviet Turkmenistan, Publication, Periodicals

* Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, tahirashirov@gmail.com, ORCID
<https://orcid.org/0000-0002-9684-0834>

** Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, osmanarican1@gmail.com, ORCID
<https://orcid.org/0000-0002-4030-5314>

Giriş

Sovyet Türkmenistanı'nın tarihî, edebî, sanatsal ve toplumsal hayatı ile ilgili değerli bilgiler içeren süreli yayımlar, Türkmen basım tarihi ile ilgili kaleme alınan çeşitli yazıların konusu olmuştur. Bu yazıların ilki, Abdulhekim Kulmuhammedov'un (1885-1931), 1927'de yayımladığı "Türkistan mberinde milli metbuğat" (Türkistan apında Milli Matbuat) adlı makalesidir¹. Kulmuhammedov, makalesinde Türkistan'daki süreli yaylara dair önemli bilgiler sunmuştur. Türkmenistan matbuat tarihini üzerine diğer yazı, Yakup Nasırlı (1889-1958) tarafından, 1929'da "Natspeçat v Turkmenistane: Kratkıy Oerk İstorii Periodieskoı Peati" (Türkmenistan'da Ulusal Basım: Süreli Yayınlar Tarihinin Kısa Bir zeti) başlığıyla "Turkmenovedeniye" (Türkmen Araştırmaları) dergisinde yayımlanmıřtır². Akabinde 1957'de 1918-1920 yılları arasında Türkmenistan'daki yayımları inceleyen "Trkmenistanda Kommunistik Metbugatın Tarihinden"³ (Türkmenistan'da Komünist Matbuatın Tarihinden) isimli eser ve 1962'de 1921-1929 tarihler arasında yayımları araştıran "Sovet Türkmenistanının Metbugat Tarihinden Oerkler"⁴ (Türkmenistan'ın Matbuat Tarihinden Denemeler) adlı kitap Mmed Durdı Annagurdov tarafından Aşkabat'ta yayımlanmıştır. Bununla birlikte bu dönemde süreli yayımların her biri hakkında özel bir araştırma da yapıldığı görülebilir. Bu doğrultuda yapılan çalışmaların başında A. İlyasov'un "Ruznâme-yi Maverâ-i Bahr-i Hazar" gazetesıyla ilgili "Zakaspiskaya Tuzemnaya Gazeta" Kak, İstonik İzueniya İstorii Duhovnoı Kulturu Turkmenskogo Naroda" ("Hazar tesi Gazetesi" Türkmen Halkının Manevi Kültür Tarihinin İncelenmesi) başlığıyla 1964'te yayımlanan makalesi gelmektedir⁵. Yanı sıra K. İlyasov ve H. Gomıradov tarafından "Türkmenistan" gazetesıyla ilgili "Dövrün Aynası: 'Sovet Türkmenistanı'

---

¹ Abdulhekim Kulmuhammedov, "Türkistan mberinde milli metbuğat". Türkmenistan (1927).

² Yakup Nasırlı, "Natspeçat v Turkmenistane: Kratkıy oerk istorii periodieskoı peati". Turkmenovedeniye 5 (1929): 15-18.

³ Mmed Durdı Annagurdov, Trkmenistanda Kommunistik Metbugatın Tarihinden, Kitap 1. (Aşkabat: Türkmenistan Devlet Neşriyatı, 1957).

⁴ Mmed Durdı Annagurdov, Sovet Türkmenistanının metbugat tarihinden oerkler, Kitap 2. (Aşkabat: Türkmenistan Devlet Neşriyatı, 1962).

⁵ A. İlyasov, "Zakaspiskaya Tuzemnaya Gazeta" Kak, İstonik İzueniya İstorii Duhovnoı Kulturu Turkmenskogo Naroda", Türkmenistan SSR İlimler Akademiyasının Habarları: Cemiyetilik İlimlerin Seriyası 4 (1964): 3-9.

Yakov Markoviç Faktoroviç'e (1892-1948) Göre Sovyet Türkmenistan'ında Süreli Yayınlar

gazeti 70 yaşadı" (Devrin Aynası: "Sovyet Türkmenistanı" gazetesi 70 yaşında) ismiyle 1990'da Aşkabat'ta kapsamlı bir kitap basılmıştır⁶.

Sovyet Türkmenistanı'ndaki süreli yayınları inceleyen ve bu makalenin konusu olan müstakil çalışmalardan bir değeri, Yakov Markoviç Faktoroviç (1892-1948) tarafından "Peçat v Turkmenskoy SSR" (SSCB Döneminde Türkmenistan Basını) başlığıyla "Turkmenovedeniye" (Türkmen Araştırmaları) dergisinde 1929'da yayımlanmıştır⁷. 1892'de doğduğu kabul edilen Yakov Markoviç Faktoroviç, 6 Ekim 1948 tarihinde Aşkabat depreminde vefat etmiştir. 1919-1920 yılları arasında Taşkent'te "Türkestanskiy Kommunist" ve "İzvestiya" gazetelerinin redaktörlüğünde çalışmaya başlayan Faktoroviç, 1921-1924 yıllarında Türkistan devlet neşriyatının ilk sorumlu sekreteri, sonra müdürü ve yayın kurulu başkanı, 1924-1930 yılları arasında ise Türkmen Devlet Neşiri'nin müdürü ve yayın kurulu başkanı olarak çalışmıştır⁸. Bu yıllarda Faktoroviç'in "Nauka i Prosvetşeniye" (Bilim ve Eğitim) adlı dergide, ders kitapları ve edebi eserlerin listesi üzerine Türkistan Devlet Yayınları tarafından yayımlanan çalışması da mevcuttur⁹.

Faktoroviç "Peçat v Turkmenskoy SSR" adlı makalesinde, Türkmenistan'da Türkmen basınının yeni olduğunu ve "proleter devrimi" döneminde doğduğunu belirtmekle birlikte Rus İmparatorluğu döneminde Türkmenistan'da bir basının olduğundan da bahsederek yazısına başlamıştır. Faktoroviç yazısında, ilk olarak Rus İmparatorluğu'nda, Türkmen dilinde gazete ve kitapların basılmasının yasaklandığını, bu ortamın da kültürel seviyeyi etkilediğini ayrıca ifade etmektedir¹⁰. Bu nedenle de Türkmen halkının, devrim öncesi dönemde basın konusunda hiçbir şey elde edemediğini açıklamaktadır. Bunun rağmen o dönemde "Bahr-i Maverâ-i Hazar" [Ruznâme-yi Maverâ-i Bahr-i Hazar / Zakaspiyskaya Tuzemnaya Gazeta / Hazar Ötesi Gazetesi]¹¹ adıyla yarı Türkmençe (Türkçe) yarı Farsça bir gazetenin Aşkabat'ta yayımlandığını belirtmektedir. Ancak Faktoroviç, bu

---

⁶ K. İlyasov, H. Goçmiradov, Dövrün Aynası ("Sovet Türkmenistanı" gazetesi 70 yaşadı). (Aşkabat: Türkmenistan yay, 1990).

⁷ Yakov Faktoroviç, "Peçat v Turkmenskoy SSR". Turkmenovedeniye (1929): 69-70.

⁸ Annagurdov, Sovet Türkmenistanının metbugat tarihundan oçerkerler, 480-482.

⁹ Yakov Faktoroviç, "Turkgosizdat. Gosudarstvennoye izdatel'stvo". Nauka i Prosvetşeniye 2. (1922).

¹⁰ Faktoroviç, "Peçat v Turkmenskoy SSR", 69.

¹¹ İlyasov, "Zakaspiyskaya Tuzemnaya Gazeta", 3-9.

gazetenin Türkmenler için bir anlamının olmadığını dile getirir¹². Bu bağlamda imparatorluk döneminde Türkmenistan’da basın olmadığını ve Türkmen halkına özgü yayınların 1917 Ekim Devrimi’nden sonra ortaya çıktığını ifade etmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde ise özellikle 1929 yılı itibariyle Sovyet Türkmenistanı’nda 5 gazete ve 6 derginin olduğunu belirten¹³ Faktoroviç, yayımlanan süreli yayınları, şu şekilde açıklamaktadır.

I. Türkmence Süreli Yayınlar

Sovyet Türkmenistanı’nın ilk yıllarında Cedid alfabesi olarak bilinen Arap harfleri, Latin ve Kiril alfabesi ile yayımlanan Türkmen dilindeki yayınlar, Türkmen düşünce tarihinin kıymetli belgeleri olması açısından çok büyük bir öneme sahiptir. Bu bakımdan Faktoroviç, Türkmen basın tarihi ile ilgili yazısında, süreli yayınlardan olan gazetelerden başlamaktadır.

A. Gazeteler

1. “Türkmenistan” Gazetesi

Faktoroviç, 1917 Ekim Devrimi’nden sonra Türkmen dilinde süreli yayınların en önemlilerinden biri olan “Türkmenistan” gazetesinin Aşkaabat’ta, 1920’de haftalık 500 baskı, 1922’de haftada üç defa, Kasım 1924’ten itibaren ise gazete formatında günlük olarak 4 sayfa yayımlandığını ve yazısını kaleme aldığı dönemde ise gazetesinin günlük baskı adedinin 4000 çıktığını belirtmiştir¹⁴. Nitekim 1920’de yayıma başlayan ve halen devam eden “Türkmenistan” gazetesiyile ilgili 1990’de özel bir eser yayımlanmıştır¹⁵.

2. “Dayhan” Gazetesi

Faktoroviç’in de aktardığı üzere “Dayhan”, Ocak 1925 yılında Aşkaabat’ta Türkmen dilinde yayımlanan haftalık gazetedir¹⁶. Bugün kütüphanelerde çok değerli Türkmence yazıların yer aldığı “Dayhan” gazetesini görmek mümkündür¹⁷. “Dayhan” gazetesinin 21 Ocak 1925’teki ilk sayısında olduğu

---

¹² Faktoroviç, “Peçat v Turkmenskoy SSR”, 69.

¹³ “Halen, Türkmenistan’da 5 gazete ve 6 dergi yayımlanmaktadır” bkz. Faktoroviç, “Peçat v Turkmenskoy SSR”, 69.

¹⁴ Faktoroviç, “Peçat v Turkmenskoy SSR”, 69.

¹⁵ K. İlyasov, H. Goçmiradov, Dövrün Aynası (“Sovet Türkmenistanı” gazetesi 70 yaşadı). (Aşkaabat: Türkmenistan yay, 1990).

¹⁶ Faktoroviç, “Peçat v Turkmenskoy SSR”, 69; Annagurdov, Sovet Türkmenistanının metbugat tarihinden öçerkerler, 337.

¹⁷ Dayhan, 1927; 1928

Yakov Markoviç Faktoroviç'e (1892-1948) Göre Sovyet Türkmenistan'ında Süreli Yayınlar

gibi 1927 ve 1928 yıllarında çıkan sayılarının ilk sayfasında da “haftada bir defa çıkıyor” ibaresi bulunur¹⁸. “Dayhan” gazetesinin haftalık olarak 1500 baskı sayısı ile yayımlandığını söyler¹⁹. Türkmenistan Komünist (Bolşevik) Partisi Merkez Komitesi'nin (TK(b)P MK) bir yayın organı olması açısından da ayrıca önemli olan “Dayhan” gazetesi, 11 Haziran 1931 yılına kadar aynı isimle, daha sonra ise “Kolhoşçı” adıyla 29 Ağustos 1935 tarihine kadar yayımlanmaya devam etmiştir²⁰.

3. “Yaş Kommunist” Gazetesi

Faktoroviç, Sovyet Türkmenistan'ında 1929 yılında Türkmen dilinde yayımlanan üçüncü gazetenin “Yaş Kommunist” olduğunu aktarır²¹. “Yaş Kommunist” gazetesinin 1925 yılının Ağustos ayında yayın hayatına başladığı kabul edilmektedir. Ancak gazetenin 8 Mayıs 1925 tarihinde çıkan ikinci sayısında “1925 yılının Mart ayından itibaren çıkıyor” diye açık bir şekilde yazılmıştır²². “Yaş Kommunist” gazetesinin haftada iki defa 2000 adet basıldığı kaydedilmiştir²³. Gazetenin, 1925'te 3, 1926'da 4, 1927'de ise 15 sayısı çıkmıştır. 1928-1929 yıllarında ise ayda bir sayı çıkmaya başlamıştır. 1930-1931 yıllarında ayda 4-5, 1932-1933 yıllarında ayda 6, 1934'te ayda 10, Nisan 1932'ten itibaren ayda 15, 1936'ten itibaren iki günde 1 sayı çıkmaya başlamıştır²⁴.

B. Dergiler

1. “Tokmak” Dergisi

Faktoroviç, Arap harfleriyle Türkmen dilinde yayım hayatına başlayan “Tokmak” dergisinden bahsetmektedir²⁵. Tokmak dergisinin yayımlanma kararı, 8 Şubat 1925 yılında TK(b)P Teşkilatçılık Bürosu tarafından alınmıştır. Ancak kararda “Dayhan” gazetesinin eki olarak belirtilmesine rağmen “Türkmenistan” gazetesinin eki olarak 20 Şubat 1925 yılında yayımlanmış ve ilk sayıya şu ifade eklenmiştir: “Geçici olarak iki haftada bir defa

---

¹⁸ Dayhan, 1925; 1927; 1928.

¹⁹ Faktoroviç, “Peçat v Turkmenskoy SSR”, 69.

²⁰ Gazeti SSSR, 1917–1960: Bibliogr. spravoçnik. Redkol. G. L. Yepiskoposov (pred.) i dr. (Moskva: Kniga, 1970), 105.

²¹ Faktoroviç, “Peçat v Turkmenskoy SSR”, 69.

²² Annagurdov, Sovet Türkmenistanının metbugat tarihinden öçerkler, 342.

²³ Faktoroviç, “Peçat v Turkmenskoy SSR”, 69.

²⁴ Annagurdov, Sovet Türkmenistanının metbugat tarihinden öçerkler, 342-349.

²⁵ Faktoroviç, “Peçat v Turkmenskoy SSR”, 69.

“Türkmenistan”a ek olarak edebi, içtimai, mizahî dergidir”²⁶. “Tokmak” dergisinin ayda iki defa ve 2500 tirajla yayımlandığı açıklanmaktadır²⁷. Ancak bu gün kütüphanelerde Türkmençe olarak yayımlanmış, mizah içerikli çok değerli yazıların yere aldığı “Tokmak” dergisini görmek mümkündür. Tokmak dergisinin 13 Mayıs 1925 tarihinde çıkan sayısında matbuat konu edinilmektedir²⁸. “Tokmak” dergisi, Türkmenistan’da uzun süre yayın hayatına devam eden yayınlardan biri olmuştur.

2. “Pioner” Dergisi

Faktoroviç, Sovyet Türkmenistanı’nda Arap harfleriyle Türkmen dilinde çıkan “Pioner” adında bir derginin olduğunu belirtmektedir²⁹. “Pioner” dergisinin ilk sayısı 1926’da Ocak – Şubat 1-2 şeklinde iki sayı birlikte yayımlanmıştır³⁰. Ayda iki defa ve 2000 tirajla yayımlanan³¹ ve 10 sayfa olan “Pioner” dergisinin editörü G. Sahedov, yardımcısı Y. Nasırlı’dır. 1930’nun sonuna kadar yayın hayatına devam eden derginin 46 sayısı çıkmıştır³².

3. “Türkmen Medeniyeti” Dergisi

Faktoroviç yazısında, Sovyet Türkmenistanı’nda Türkmen dilinde çıkan “Türkmen Medeniyeti” adlı dergiden bahsetmektedir³³. Mart 1928’de TK(b)P MK tarafından “Türkmen Medeniyeti” dergisini çıkarma kararı alınmıştır. Buna bağlı olarak söz konusu derginin, Temmuz 1928’de ilk sayısı çıkmıştır³⁴. “Türkmen Medeniyeti” dergisinin ilk sayfasında dergi Türkmen Medeniyeti Enstitüsü tarafından çıkarılan edebi, ilmi, siyasi iktisadi aylık dergidir” (Türkmen Medeniyeti, 1928) şeklinde tanıtılan derginin ayda bir defa ve 1050 tirajla yayımlandığı açıklanmaktadır³⁵. “Türkmen Medeniyeti” dergisinin editörü G. Sahedov, K. Böriyev, G. Hüseyinov, A. Artıkov ve Halmıradov’dur³⁶. Dergi, 1929’da çıkan 3-4 sayısından itibaren Latin harfleri ile yayımlanmıştır (Türkmen Medeniyeti, 1929). TK(b)P MK tarafından

---

²⁶ Tokmak, 1925.

²⁷ Faktoroviç, “Peçat v Turkmenskoy SSR”, 69.

²⁸ Tokmak, 1925.

²⁹ Faktoroviç, “Peçat v Turkmenskoy SSR”, 69.

³⁰ Annagurdov, Sovet Türkmenistanının metbugat tarihinden öçerkler, 447.

³¹ Faktoroviç, “Peçat v Turkmenskoy SSR”, 69.

³² Annagurdov, Sovet Türkmenistanının metbugat tarihinden öçerkler, 449.

³³ Faktoroviç, “Peçat v Turkmenskoy SSR”, 69.

³⁴ Annagurdov, Sovet Türkmenistanının metbugat tarihinden öçerkler, 461.

³⁵ Faktoroviç, “Peçat v Turkmenskoy SSR”, 69.

³⁶ Annagurdov, Sovet Türkmenistanının metbugat tarihinden öçerkler, 456.

Yakov Markoviç Faktoroviç'e (1892-1948) Göre Sovyet Türkmenistan'ında Süreli Yayınlar

“Türkmen Medeniyeti” dergisi, 1930'da Türmenkult gözetimine verilmiş ve 1933'ta ise Türkmenistan Sovyet Yazarlar Birliğinin Teşkilatçı Komitesinin “edebi, sanat, tenkit ve nazariye” dergisi halini almıştır³⁷. Böylece dergi, 1933'ten itibaren “Türkmenistan Şura Edebiyatı”, 1936'da ise “Türkmenistan Sovyet Edebiyatı” adıyla yayım hayatına devam etmiştir³⁸.

4. “Bolşevik” Dergisi

Faktoroviç, Sovyet Türkmenistan'ında Türkmen dilinde yayımlanan dergilerden bir diğeri de “Bolşevik” olduğunu ifade etmektedir. “Bolşevik” dergisinin ilk sayfasında dergiyi “Parti yollarını, Leninizm ve Marksizm bilimlerini öğreten, aylık siyasi, içtimai, ilmi dergidir” (Bolşevik, 1925) şeklinde tanıtmaktadır. Aşkabat'ta yayımlanan “Bolşevik” dergisinin ayda bir defa ve 1000 tirajla yayımlandığını açıklamaktadır³⁹. 14 Temmuz 1925 yılında TK(b)P MK organı olarak yayım hayatına başlayan Bolşevik dergisi, 1925 Eylül – 1929 Nisan arası Arap, 1929 – 1941 arası Latin ve 1941 – 1953 arası Kiril alfabesi ile yayımlanmıştır. 1953 – 1991 yılları arasında ise “Türkmenistan Komünisti” adıyla yayım hayatına devam etmiştir⁴⁰.

II. Rusça Süreli Yayınlar

Rusya İmparatorluğu'nun Türkistan'ı istilası, bölgeye Rusça'yı da getirerek Türkmenistan'da Rus dilinde yayınların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Nitekim Sovyet Türkmenistan'ında artarak devam eden Rus etkisi süreli yayınlarda da kendini göstermiş ve birçok Rusça süreli yayım ortaya çıkmıştır. Faktoroviç'in bu bağlamda sıraladığı Rusça süreli yayınlar şu şekildedir.

A. “Turkmenskaya İskra” Gazetesi

Faktoroviç'in Sovyet Türkmenistan'ında ilk dikkat çektiği Rusça süreli yayım, “Turkmenskaya İskra” gazetesidir⁴¹. İlk sayısı 7 Kasım 1924'te Aşkabat'ta

---

³⁷ Annagurdov, Sovet Türkmenistanının metbugat tarihinden öçerkler, 468.

³⁸ Annagurdov, Sovet Türkmenistanının metbugat tarihinden öçerkler, 469.

³⁹ Faktoroviç, “Peçat v Turkmenskoy SSR”, 69.

⁴⁰ Annagurdov, Sovet Türkmenistanının metbugat tarihinden öçerkler, 437-446; Begenç Rahmanov, Ahmet Kanlıdere, “Bolşevik Dergisi (1925-1929) ve Sovyet Türkmenistanı'nın Oluşum Yılları”. Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi 1 (2016): 200-246.

⁴¹ Faktoroviç, “Peçat v Turkmenskoy SSR”, 69.

yayımlanan⁴², haftada altı kez ve günlük baskı sayısı 11000 olan gazete uzun süre yayın hayatını srdrmřtir⁴³.

B. "Turkmenovedeniye" Dergisi

Faktoroviç, "Turkmenovedeniye" (Türkmen Araştırmaları) adlı Rusça yayımlanan dergiden bahsetmektedir⁴⁴. İlk sayısı Eylül 1927'de çıkan dergide⁴⁵ Faktoroviç'in "Peçat v Turkmenskoy SSR" adlı yazısı da yayımlanmıştır. İlk sayısında dergi, "Aylık Yerel Tarih Dergisi" şeklinde tanımlanmıřtır⁴⁶. Faktoroviç, derginin ayda bir defa ve 1100 baskı sayısıyla yayımlandığını aıklarken⁴⁷ derginin, 1927'de 2-3 birlikte olmak üzere 4 sayısı ıkmıřtır⁴⁸. Dergi, 1930-1931 yıllarında ise dergi "Siyaset, Kültür, Bilimsel Araştırma ve Yerel Tarih Dergisi" olarak tanımlanmıştır. 1932'nin başından itibaren TK(b)P MK Sekreterinin kararıyla dergi, Ocak – şubat sayısı olarak kabul edilen 1.-2. sayısında "Za Sotsialistieskuyu Turkmeniyu" (Sosyalist Türkmenistan için) adıyla çıkmaya başlamış, ancak 5.-6.-7. sayısından başka sayısı ıkmamıřtır⁴⁹.

III. Azerbaycan Türkçesiyle "Zâhmet" Gazetesi

Faktoroviç'in yazısı, Sovyet Türkmenistanı'nın süreli yayınları içerisinde Azerbaycan Türkçesi ile yayımlananların da olduğunu görme açısından önemlidir. Bu bağlamda Faktoroviç, Sovyet Türkmenistanı'nda "Zâhmet" adında Azeri Türkçesi ile 1500 baskı sayısıyla haftalık yayımlanan bir gazeteden bahsetmektedir.⁵⁰ İlk sayısında "TK(b)P Merkezi Komitesi yanında az milletler şubesinin naşir efkrıdır"⁵¹ şeklinde tanıtılan "Zâhmet" gazetesi, 1925'te TK(b)P MK yanındaki az milletler bölümünün yayın organı olarak "Hambal" adıyla yayımlanmaya başlanmıştır. İlk sayısı 23 Temmuz 1925 yılında "Hambal" adıyla dört sayfa olarak yayımlanan gazete, 1 Ocak 1926 yılından itibaren "Zâhmet" adıyla yayımlanmış ve bu şekliyle Ağustos

---

⁴² Gazeti SSSR, 1917–1960, 107.

⁴³ Faktoroviç, "Peçat v Turkmenskoy SSR", 69.

⁴⁴ Faktoroviç, "Peçat v Turkmenskoy SSR", 69.

⁴⁵ Turkmenovedeniye, 1927; Annagurdov, Sovet Trkmenistanın metbugat tarihinden oerker, 453.

⁴⁶ Turkmenovedeniye, 1927.

⁴⁷ Faktoroviç, "Peçat v Turkmenskoy SSR", 69.

⁴⁸ Annagurdov, Sovet Trkmenistanın metbugat tarihinden oerker, 456.

⁴⁹ Annagurdov, Sovet Trkmenistanın metbugat tarihinden oerker, 460-461.

⁵⁰ Faktoroviç, "Peçat v Turkmenskoy SSR", 69.

⁵¹ Hambal, 1925; Zâhmet, 2016.

Yakov Markoviç Faktoroviç'e (1892-1948) Göre Sovyet Türkmenistan'ında Süreli Yayınlar

1935'e kadar yayın hayatına devam etmiştir⁵². "Zâhmet" gazetesin içeriği ilk sayısında "Hambal ve zâhmetkeşler hayatına dair makaleler kabul edilir"⁵³ şeklinde açıklanmıştır.

Faktoroviç, adı geçen gazetelerin dışında dönemin Sovyet Türkmenistan'ında fazlasıyla görülebilen ve duvar gazetesi olarak bilinen "Stennıy Gazet" şeklindeki yayınların 400 civarında olduğunu da ifade etmektedir⁵⁴. Öte yandan Faktoroviç'in ilgili yazısında tespit ettiği süreli yayınlardan başka Yakup Nasırlı tarafından 1929'da kaleme alınan "Türkmenistan'da Ulusal Basın: Süreli Yayınlar Tarihinin Kısa Bir Özeti" adlı makalede, Türkmençe olarak yayımlanan "Qızıl Jool" (Kızıl Yol) dergisini de görmek mümkündür⁵⁵. Ancak Kızıl Yol dergisinin 1928'deki Kasım – Aralık aylarına ait 5.-6. sayısı son sayıları olması kuvvetle muhtemeldir. Zira "Türkmen Medeniyet" dergisinin Ocak – Şubat aylarına ait sayısında, "Marttan başlayıp iki dergimiz birleşip, Latin harfi ile bir dergi olarak çıkacak – "Türkmen Medeniyeti" adında" diye "Türkmen Medeniyeti" ve "Gızıl Yol" dergilerinin okuyucularına haber verilmiştir⁵⁶.

Sonuç

XX. yüzyılın başlarında Sovyet Türkmenistan'ında süreli yayınlar, Türkmen düşünce tarihinde kendine önemli bir yer edinmiş arşiv belgeleri niteliğindedir. Bu yönleriyle süreli yayınlar koleksiyonu, Sovyet Türkmenistan'ının ilk yıllarının fikri hayatını yansıtan tarihi kaynaklardır. Önemlerine binaen Sovyet Türkmenistan'ında yayın tarihi ile ilgili önemli çalışmalar yapılagelmiştir. Bunlardan biri de erken bir dönemde bu çalışmanın konusunu teşkil eden Y. M. Faktoroviç'in XX. yüzyıl Türkmenistan'ındaki süreli yayınları derlediği 1929'da "Turkmenovedeniye" (Türkmen Araştırmaları) dergisinde yayımlanan "Peçat v Turkenskoy SSR" (Türkmen SSR'de yayın) adlı yazısıdır. Faktoroviç'in derlediği süreli yayınlar, tarafımızca Sovyet Türkmenistan'ının tarihî, edebî, sanatsal ve toplumsal hayatı ile ilgili değerli bilgiler içerdiği için daha detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

---

⁵² Annagurdov, Sovet Türkmenistanının metbugat tarihından öçerkler, 351.

⁵³ Hambal, 1925; Zâhmet, 2016.

⁵⁴ Faktoroviç, "Peçat v Turkenskoy SSR", 69.

⁵⁵ Nasırlı, "Natspeçat v Turkmenistane", 18.

⁵⁶ Annagurdov, Sovet Türkmenistanının metbugat tarihından öçerkler, 480.

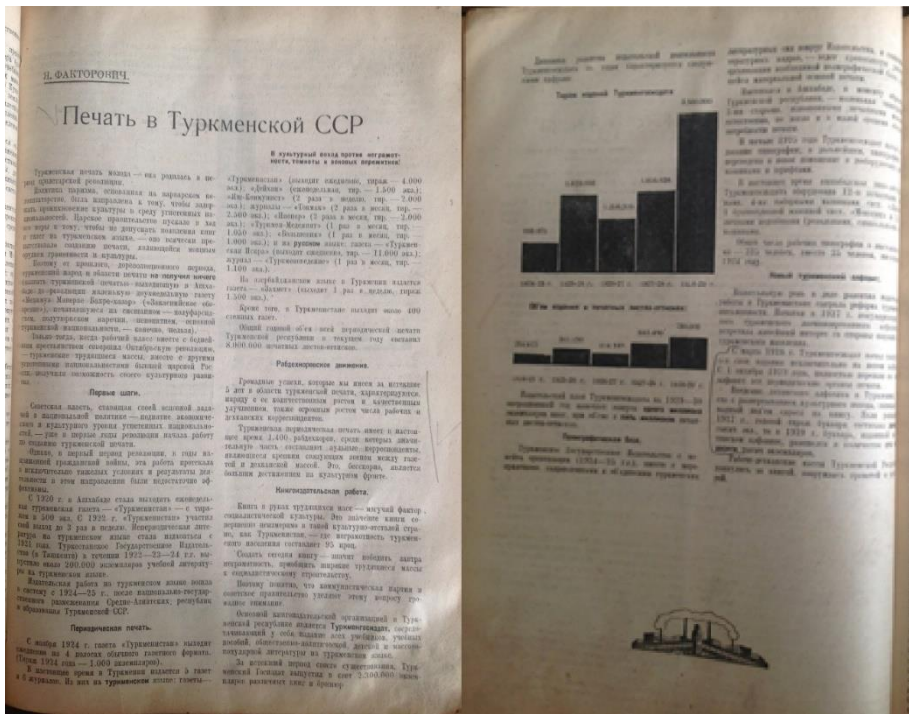
Kaynakça

- Annagurdov, Mâmed Durdı. Sovet Türkmenistanının metbugat tarihından örnekler, Kitap 2. Aşkat: Türkmenistan Devlet Neşriyatı, 1962.
- Annagurdov, Mâmed Durdı. Türkmenistanda Kommunistik Metbugatın Tarihından, Kitap 1. Aşkat: Türkmenistan Devlet Neşriyatı, 1957.
- Faktoroviç, Yakov. "Peçat v Turkmenskoy SSR". Turkmenovedeniye (1929): 69-70.
- Faktoroviç, Yakov. "Turkgosizdat. Gosudarstvennoye izdatel'stvo". Nauka i Prosvetşeniye 2. (1922).
- Gazeti SSSR, 1917–1960: Bibliogr. spravoçnik. Redkol. G. L. Yepiskoposov (pred.) i dr. Moskva: Kniga, 1970.
- Ilyasov, K. Goçmıradov, H. Dövrün Aynası ("Sovet Türkmenistanı" gazetı 70 yaşadı). Aşkat: Türkmenistan yay, 1990.
- İlyasov, A. "Zakaspiskaya Tuzemnaya Gazeta" Kak, İstoçnik İzüçeniya İstorii Duhovnoy Kulturu Turkmenskogo Naroda", Türkmenistan SSR İlimlar Akademiyasının Habarları: Cemiyetçilik İlimlerin Seriyası 4 (1964): 3-9.
- Kulmuhammedov, Abdulhekim. "Türkistan möçberinde milli metbuğat". Türkmenistan (1927).
- Nasırlı, Yakup "Natspeçat v Turkmenistane: Kratkiy örnek istorii periodičeskoy peçati". Turkmenovedeniye 5 (1929): 15-18.
- Rahmanov, Begenç, Kanlıdere, Ahmet. "Bolşevik Dergisi (1925-1929) ve Sovyet Türkmenistanı'nın Oluşum Yılları". Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi 1 (2016): 200-246.

Yakov Markoviç Faktoroviç'e (1892-1948) Göre Sovyet Türkmenistan'ında Süreli Yayınlar

EKLER

EK-1

Faktoroviç, Yakov. "Peçat v Turkmenskoy SSR". Turkmenovedeniye (1929): 69-70.